

WILHELM RÉKA

PhD-hallgató,

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika
és Gazdaságtan Doktori Iskola

*PhD-student, University of Pécs, Doctoral School of Regional Policy and
Economics Pécs, Hungary*

ORCID: 0009-0002-3885-5058

email: wilhelm.reka@ktk.pte.hu

A NEMZETKÖZI TURIZMUS VÁLTOZÁSAI A BALATON RÉGIÓJÁBAN 1990 UTÁN

*CHANGES IN INTERNATIONAL TOURISM IN THE BALATON REGION
AFTER 1990*

ABSTRACT

In the years before the regime change, Lake Balaton was one of the most important destinations for international tourism in Hungary. Today it is still the second most popular destination in Hungary, but the number of foreign guests and overnight stays has dropped significantly compared to the years of mass tourism.

The aim of this article is to explore these quantitative changes and to examine which countries are now sending the most visitors to Hungary. First, it briefly describes mass tourism during the years of socialism and its consequences. It details the changes in visitor flows at national level after 1990, and then the most important processes in the region of Lake Balaton. Finally, it examines the development of tourism supply, with a focus on accommodation, as a key element in meeting this new type of demand. To answer the research questions, I used literature, press materials and internet databases, which showed that the ratio of domestic and foreign guests and overnight stays at Lake Balaton has been reversed. While until the early 2000s it was mainly the former socialist countries of Central and Eastern Europe that generated the highest number of visitors to our country, today it is the Western countries, led by Germany, that provide the most tourists. So, in the last decades, Lake Balaton has to serve modern, western needs, for which the development of commercial accommodation is essential. The number of certified three, four and five-star hotels in the region has been steadily increasing over the past 30 years, but this alone is not enough to boost international traffic.

Keywords: international tourism, Balaton, regime change, accommodation, development

Kulcsszavak: nemzetközi turizmus, Balaton, rendszerváltás, szálláshelyek, fejlődés

1. Bevezetés

A Balaton napjainkban Magyarország második legnépszerűbb turisztikai desztinációja. Vendégforgalmában jelentős változások zajlottak le az évtizedek során. A fürdőélet a 19. század vége felé indult meg a tó menti településeken, amely akkor a jómódú polgárság és az elit fürdőhelye volt. A trianoni békeszerződés következtében számos fürdőhelyet elvesztett az ország, köztük a tengerparti városokat is, így a Balaton maradt a legnagyobb, egybefüggő, fürdőzésre is alkalmas vízi desztinációnk. A 20. század második felében, a tervgazdaság korszakában, részben a szociálturizmusnak köszönhetően a Balaton a tömegturizmus egyik legfontosabb színhelye lett. Ez az időszak turisztikai szemmel „aranykornak” számított a tó életében, amely iránt jelentősen nőtt a társadalmi érdeklődés és a kereslet. A hirtelen megnőtt vendégforgalomnak voltak azonban negatív hatásai is, gondoljunk csak a környezetszennyezésre, a közepes vagy gyenge színvonalú ellátásra. A tömegturizmus korának az 1990. évi rendszerváltás vetett végebe, amely a balatoni turizmusban számos területen komoly átalakulást hozott.

2. Kutatási célok, források, módszerek

A tanulmány célja, hogy bemutassa azokat a változásokat, amelyek 1990 után a Balaton külföldi vendégforgalmában bekövetkeztek. Megvizsgáljuk, hogy a rendszerváltozás után milyen mennyiségi és minőségi átalakulás ment végbe a Balaton desztinációjában. Ehhez első lépésben bemutatjuk az 1970-1980-as évek tömegturizmusát, kiemelten figyelve a nemzetközi kapcsolatokra. Ezt követően megnézzük, mi maradt a piacgazdaság korára: milyen volt a megelőző korszak öröksége. Feltárjuk a turisztikai kereslet átalakulásának lehetséges okait, amelynek során ismertetjük az 1990 utáni, a turisztikai infrastruktúrát és kínálatot érintő legfontosabb fejlesztéseket, különös tekintettel a szálláshelykínálatra.

A kutatáshoz elsősorban szakirodalmat, sajtóanyagokat, internetes adatbázisokat, mint például a Booking.com szállás-adatbázis és különböző statisztikákat, köztük a Magyar Statisztikai Évkönyv 1988 és 2022 közötti köteteit használtam fel. Az így rendelkezésemre álló információk alapján az alábbi két kérdésre keresem a választ:

- Hogyan változott meg a nemzetközi turizmus mértéke és összetétele 1990 után a Balaton régiójában?
- Milyen változások zajlottak le a turisztikai szálláshelykínálatban, hogy kiszolgálja a térség a modern, nyugati piaci igényeket is?

3. A tömegturizmus működése és következményei

A második világháborút követően, 1949-től Magyarországon kommunista diktatúra épült ki, ahol az államosítás központi szerepet kapott. Az állam a korábbi magángazdaságot tulajdonba vette, így a nagyobb turisztikai desztinációkban, mint például a Balaton-régió, számos nyaraló és villa is a pártállam kezébe került.¹ A korábbi magántulajdonosi réteg elvesztette vagyonát, egy részüket bebörtönözték, internálták. További probléma volt, hogy a szocialista blokk tagjaként Magyarországon is a vas- és acél országa épült, ami óriási nehézipari beruházásokat igényelt és ezek finanszírozása mellett nem maradt forrás az állami tulajdonba vett üdülők működtetésére. A balatoni fürdőélet addigi fellendítésében elvitathatatlan szerepet játszó fürdőegyesületeket is fel kellett oszlatni 1948-ig a belügyminisztérium rendelete alapján.² A fürdőturizmus addigi, közel félévszázados fejlődése megtorpant. A fordulatot, a korábban már említett balatoni „aranykor” kezdetét az 1963-ban elfogadott regionális rendezési terv, majd az 1969-ben megszületett hosszú távú fejlesztési terv jelentette.³ Ezek alapján az 1970-es években az állam többek között a Balaton menti villákat is úgy alakította át, hogy azok a pihenést szolgálják a munkástömegek számára. A bevezetett nyári szabadságnak köszönhetően egyre többen tudtak élni az üdülési lehetőséggel. A korszak keresletének jelentős részét kitevő szociálturizmust a szakszervezetek bonyolították le.⁴ Az államosítás során birtokba vett ingatlanok egy részét nagyobb vállalatok vagy állami intézmények (pl.: posta, hadsereg, vasút, bánya) kapták meg. Ezen vállalati üdülők előnye volt, hogy minimális térítés mellett a munkások közvetlenül a vízpart mellett nyaralhattak családjakkal. Maguk az üdülők igénytelenek voltak, sem az államnak, sem a vállalatoknak nem volt erőforrása ezek korszerűsítésére. Közel 20 év alatt megháromszorozódott a kedvezményes beutalóban részesülők száma: 1960-ban 500.000 fő élvezhette az előnyeit a vállalati üdülőknek, az 1980-as években már 1,5 millióan használták ki ezt a lehetőséget⁵, akiknek kb. kétharmada a Balaton-régióba utazott.

Azonban a tömegturizmus évei alatt más turizmustípusok is megjelentek a tó körül. Az egyik új elemet jelentette, amikor az 1968-as gazdasági reformnak köszönhetően megnőtt lakossági jövedelmekből és az ezekhez társult államilag is támogatott, alacsony kamatozású hitelekkel jelentős számú magánház építkezés indult el. Az 1970-80-as években, főként a déli parti településeken nagyméretű nyaralóház-telepek jelentek meg. A folyamat szorosan összefüggött a hazai iparral, ti. mert a lakosság kb. 33%-a ekkora már panellakásokban lakott a városokban, de így lehetőségük nyílt hétvégente vagy nyaranta hosszabban is pihenni a Balaton mentén.

Egy harmadik típusú keresletet szolgáltak ki a szaporodó számban megjelent úttörőtáborok (pl.: Balatonfenyves, Zánka). A politika szerepe itt is egyértelműen látszott: a katonás rendszerben működő táborok a szocialista rendszert szolgálták, miszerint a 10-14 éves korosztály ideológiai meggyőzésének színhelyei voltak.

Hasonló célokat láttak el és szintén az ifjúsági turizmusnak adtak helyet a KISZ-táborok, amelyek már a kicsit idősebb, 15-18 éves korosztálynak lettek létrehozva. De fontos azt is megjegyezni, hogy a fiatalok kötetlenebb formában is megjelentek a tó körül. A sorra felhúzott sáttortáborok, kempingek szolgálták a lázadó, társadalmi szabadságra vágyó fiatalok szálláshelyeként. A jellegükből is adódóan ezek minimális infrastruktúrával rendelkező, alacsony színvonalú lehetőségek voltak, de a turisztikai kereslet ezen célcsoportjának tökéletes helyszínül szolgáltak a szabadság iránti vágyuk megéléséhez.⁶

Ezeken kívül meg kell említeni a kereskedelmi turizmust is, ami az 1980-as évek végére egyre inkább meghatározóvá vált a tó körül. A már említett 1968 utáni magasabb jövedelmeknek köszönhetően javuló fogyasztás jellemezte Magyarországot (gulyáskommunizmus) a többi szovjet modellt követő országhoz képest. Az országnak szüksége volt a nyugati devizára, ezért nyitottabb is volt a nyugati kapcsolatokra.⁷ Ennek érdekében számos olyan hotel épült, amely elsődlegesen a nyugati vendégforgalom ellátását szolgálta. A ma is népszerű siófoki „Aranypart” első szállodáit 1962-től kezdték felépíteni.⁸ A tó egyre inkább az 1949-ben szétszakított NSZK és NDK lakosságának találkozóhelyévé vált. Az általuk, illetve a szocialista országok vendégei által termelt devizabevételek érdemben javították az ország fizetési mérlegét. Az 1980-as évek első felében az országos turisztikai bevételek kb. egyharmada a Balaton-régióból származott⁹, ez is mutatja, hogy valóban virágkorát élte a térség turizmusa ekkor.

Végül, de nem utolsó sorban egy új jelenséget is fontos megemlíteni a balatoni turizmusban: a „Zimmer Frei-modellt”, ami szintén a nyugati turistákra és a tőlük származó, gyakran adózatlan, külföldi valuta bevételi lehetőségére épült. A tó mellett élők ingatlanjaikat adták bérbe, gyakran évről-évre visszatérő vendégkört kiépítve. Ez a két-három hónapos bérleti díj sokszor egész éves megélhetését biztosította a tulajdonsoknak.

Az előzőekben bemutatott különböző turizmusformákból látható, hogy a Balaton számos célcsoport igényeit kielégítette és nagy népszerűségnek örvendett az 1970-80-as években. Mégis, ha a kínálati oldalt vizsgáljuk (az előzőekben említett szálláshelytípusokon túllépve), akkor azt mondhatjuk, hogy a tó körüli infrastruktúra ugyan elmaradt volt, de azért történtek előrelépések is. 1966 és 1975 között épült meg a fővárost Zamárdival összekötő autópálya, amely a desztináció gyorsabb elérhetőségét tette lehetővé az északi országrészből. Fejlesztették a víz- és csatornahálózatokat, a közegészségügyet. A kikötők és a forgalomba állított hajók száma is szaporodott. Javult a strandok kiépítettsége. A balatoni turisztikai forgalom növelését segítette a kulturális intézmények (pl.: kastélyok, várak, kiállítások) fejlesztése. Összességében a rendszerváltás előtti években már az 5 millió főt közelítette a vendégforgalom¹⁰, amelynek mintegy 80%-a külföldről származott.¹¹ A szociálturizmus mellett jelen volt az ifjúsági-, a kulturális- és a kereskedelmi turizmus is, amelyek közül az utóbbi vált egyre inkább meghatározóvá.¹² Azonban a kereslet időben nagyon koncentrált volt, amely több problémához is vezetett: a

szálláshelykapacitás szűk keresztmetszetté vált a balatoni kínálatban, a vízminőség nagymértékben romlott, a tó fennmaradása is veszélybe került.¹³ A térség népszerűségén ez nem rontott, azonban a rendszerváltás utáni időszakban ezek olyan sürgősen megoldandó problémákhoz vezettek, amelyek jelentősen befolyásolták az első fejlesztési irányokat a már új gazdasági, társadalmi és politikai rendszerben.

4. A nemzetközi turizmus változásai a rendszerváltás után

A rendszerváltás után a hazai turizmus jelentős változásokon esett át. Az addig virágzó szociálturizmus hanyatlásnak indult. A korábban biztos keresletet jelentő NSZK és NDK egyesülésével már a németeknek sem kellett határokat átlépni a családi és baráti találkozókhoz, illetve nagyobb lehetőség nyílt a volt szocialista blokk országaiban is a nyugatra történő utazásra. Ebből kifolyólag a külföldi turisták száma nemcsak a Balatonnál, hanem országos szinten is visszaesett. De a hazai kereslet is átalakulni látszott: aki anyagilag megengedhette, élt az új szabadsággal és külföldre utazott, vagyis a magyar vendégek számában is csökkenés volt látható eleinte. A következőkben részletesebben bemutatom ezen változásokat: először a teljes magyarországi nemzetközi kereslet átalakulását, majd rátérek a Balaton régiójára.

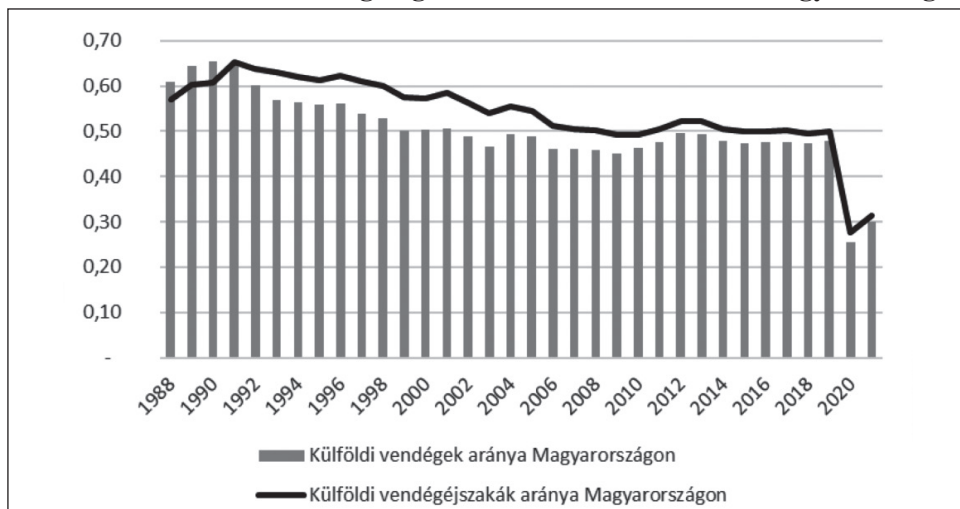
4.1. Magyarországi változások

A turisztikai kereslet változásait első sorban a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmi adatai alapján tudtam vizsgálni, mert abból állt rendelkezésemre régiós szintű és hosszú távon is összehasonlítható adatsor. Először az országos szintű változásokat vizsgáltam meg.

A rendszerváltás körül hazánkban a külföldi vendégek és az általuk eltöltött éjszakák aránya a kereskedelmi szálláshelyeken 60% körüli volt¹⁴, ez az érték a 2010-es évek második felében 50% körül ingadozott¹⁵, illetve a COVID-járvány éveiben, 2020-21-ben visszaesett az összes turisztikai forgalom kevesebb, mint egyharmadára.¹⁶ Az országos adatokban történt változásokat mutatja be az 1. ábra 1988 és 2021 között.

Látható, hogy az 1990-es években országos szinten elkezdett csökkenni a nemzetközi turistaforgalom, de a 2000-es évek közepétől stagnálás, néha enyhe növekedés is mutatkozik az adatokban. Nem meglepő módon a 2020-as járványidőszak jelentős visszaesést okozott. (Érdekes lehet majd a jövőben vizsgálni, hogy sikerül-e a COVID utáni években visszaállni az előtte stagnáló 50% körüli értékre vagy egy alacsonyabb arány fog állandósulni.)

1. ábra: A nemzetközi vendégforgalom változásai 1990 után Magyarországon

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1988-2021 alapján saját szerkesztés (2024)

Ha a kereslet összetételét nézzük, akkor egy lassú változást fedezhetünk fel. A viszonyítási alap érdekében 1988 és 2021 között minden évben megvizsgáltam, mely öt ország adta a legnagyobb turistaforgalmat a kereskedelmi szálláshelyek esetében. Az 1. táblázat szemlélteti három periódusra felbontva ezen országok listáját. A zárójelben lévő szám azt mutatja, hogy az adott időszakban az adott ország összesen hány évben került be a TOP5 listába. A rendszerváltás előtt a már említett két Németország és a keleti blokk néhány országa jelentette a legnagyobb keresletet. Az 1990-2007-es időszakban is főként ezekből a régiókból érkeztek még turisták hazánkba, azonban a listában újként jelent meg Románia és Ausztria, amelyek utána állandó tagjai lettek az ötös felsorolásnak. Lényegében a 2000-es évek közepéig még a közép-kelet-európai országok és Németország volt a legjelentősebb küldőrégió.

1. táblázat: A TOP5 küldőország 1988 és 2021 között

1988-1989	1990-2007	2008-2021
Lengyelország (2), Csehszlovákia (2), NSZK (2), Jugoszlávia (2), Szovjetunió (1), NDK (1)	Jugoszlávia és utódállamai (19), Románia (18), Németország (17), Ausztria (17), Csehország-Szlovákia (14), Lengyelország (2), Ukrajna (2)	Németország (14), Ausztria (14), Románia (13), USA (10), Lengyelország (5), Szlovákia (5), Csehország (4), Olaszország (2), Egyesült Királyság (2), Franciaország (1)

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1988-2021 alapján saját szerkesztés (2024)

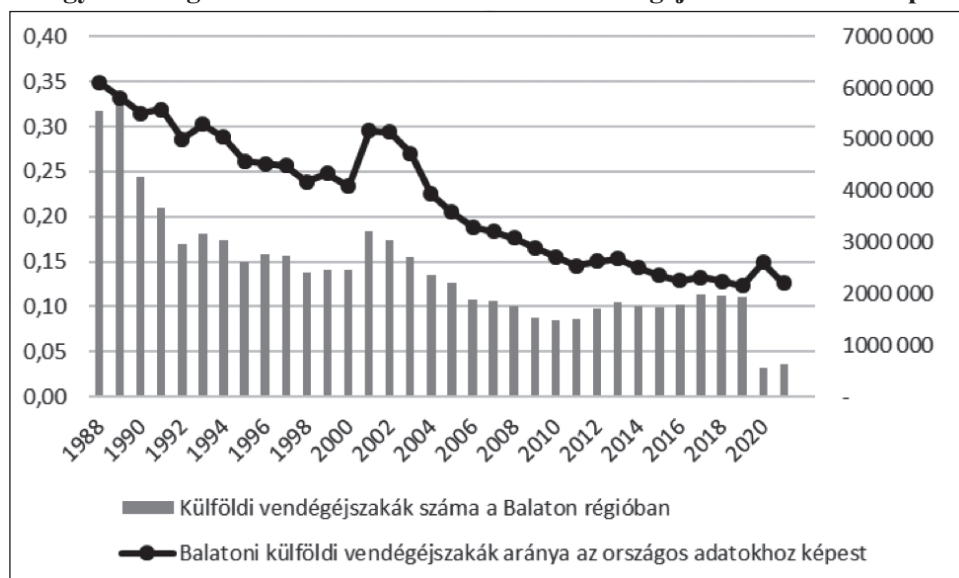
A harmadik periódus határának 2008-at jelöltem, mert ettől az évtől kezdődően megnőtt a nyugati országok száma a listában. Kétszer szerepelt az első ötben Olaszország és az Egyesült Királyság, illetve egyszer Franciaország. Sőt, a 14 év alatt tíz alkalommal, az európai kontinens több országát is megelőzve, az Amerikai Egyesült Államok is benne volt a legnagyobb vendégforgalmat adó térségek között. Továbbá, még indokolja a 2008-as határt az a tény is, hogy Németország vezetőszerepe azóta töretlen, azaz 14 éve a külföldi turisták körében mindig a németek aránya a legmagasabb.¹⁷

Látható, hogy míg mennyiségi változás szinte azonnal jelentkezett az országos adatokban, addig a vendégforgalom összetételének átalakulása lassabban ment végbe. Míg előbbi esetében egy csökkenő, majd stagnáló, néha növekvő tendenciát látunk, addig a küldőországok esetében egy keletről nyugatra történő elmozdulás figyelhető meg.

4.2. A balatoni desztinációban történt átalakulások

Az országos folyamatok elemzése után térjünk rá a Balaton régiójában lezajlott változásokra! Elsőként tekintsük meg a kereskedelmi szálláshelyek nemzetközi vendégéjszaka számát és azok arányát az országos adatokhoz képest! (2. ábra)

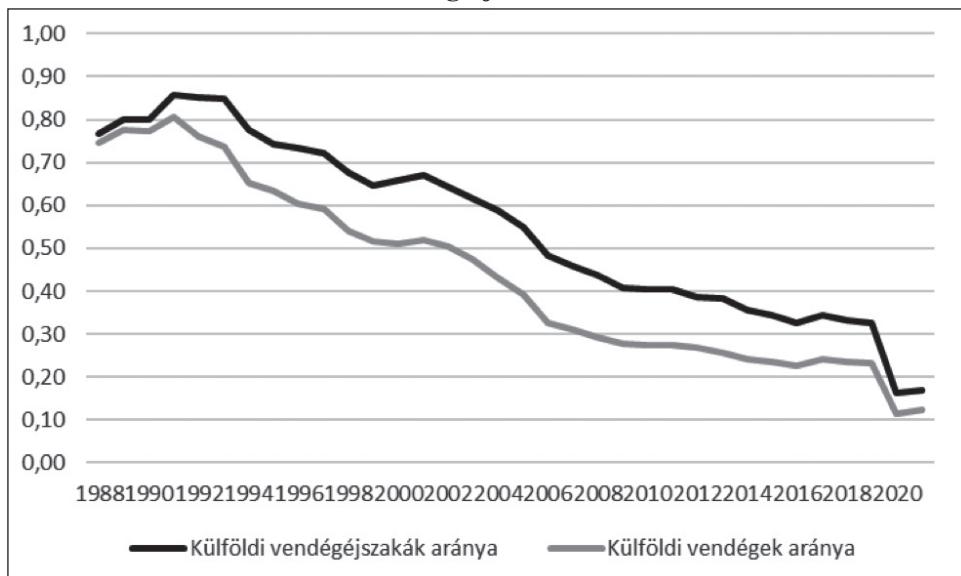
2. ábra: A balatoni nemzetközi vendégéjszakák száma és azok aránya a Magyarországon eltöltött összes nemzetközi vendégéjszaka számához képest

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1988-2021 alapján saját szerkesztés (2024)

A külföldi turisták által eltöltött éjszakák száma a 2000-es évekig csökkent, majd pár éves növekedés következett, ami után újra fogyatkozást látunk a balatoni desztinációban. A 2010-es években stagnált a mutató, majd a COVID előtti utolsó években ismét kisebb növekedést látunk. Természetesen, 2020 és 2021-ben egy nagymértékű csökkenés zárja az időszakot. Az abszolút értékeknél egy fokkal informatívabb, ha a vonaldiagrammal ábrázolt arányokat vizsgáljuk: a sötétebb adatsor mutatja a Balaton térségében eltöltött nemzetközi vendégéjszakák arányát az összes, hazánkban regisztrált külföldi vendégéjszakához képest. Ebből azt láthatjuk, hogy a rendszerváltás idején a Magyarországra érkező külföldiek közel 35%-a a Balaton régiójában szállt meg¹⁸, míg ez a szám napjainkban 12% körüli.¹⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy a vizsgált térségben nagyobb arányú visszaesés történt a nemzetközi turizmusban, mint más magyarországi régiókban. Érdeklenség, hogy a járvány kitörésének évében, amíg a vendégéjszakaszámok több, mint felére csökkentek a Balaton térségében, addig az országos forgalomban mégis nőtt arányuk. Ennek magyarázata az lehet, hogy 2020-ban pont a nyári időszakban enyhítettek az utazási korlátozásokon, ami a tónak és térségének kedvezett, mert elsősorban egy nyári desztinációról beszélünk. Ez egy szerencsés véletlenként is felfogható a Balaton esetében a többi hazai turisztikai régióhoz képest. Ezt igazolja, hogy a következő évben az arány visszaesett az előtte stagnáló szintre, azaz nem beszélhetünk egy hosszú távú változásról.

3. ábra: A nemzetközi vendégforgalom változásai 1990 után a Balaton régiójában

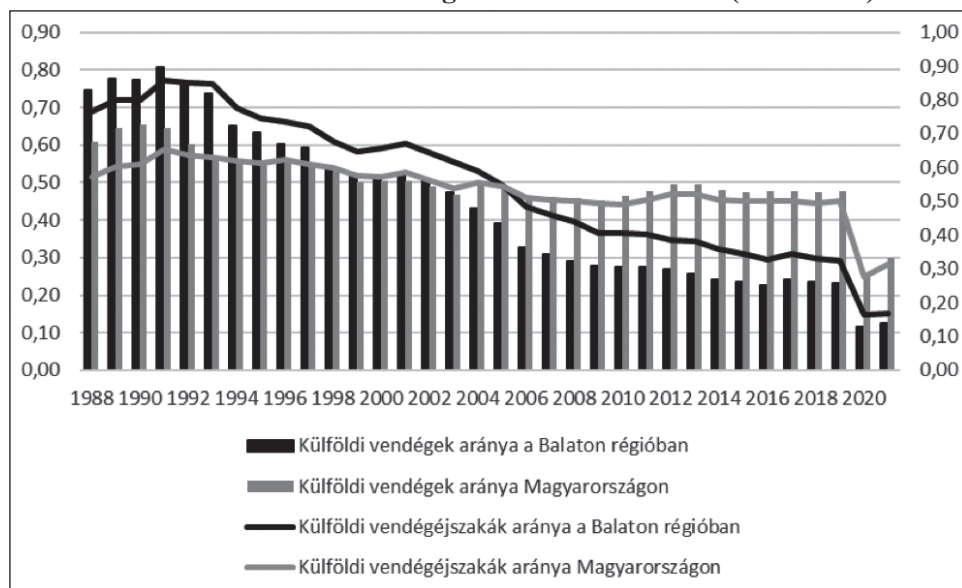

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1988-2021 alapján saját szerkesztés (2024)

A 3. ábra mutatja be a nemzetközi vendégek és vendégéjszakák belföldi adatokhoz mért arányát a Balaton-régióban. A tömegturizmus utolsó éveiben a belföldi forgalom kisebb volt a külföldihez képest. A vendégek kb. 75%-a, míg a vendégéjszakák kb. 80%-a a nemzetközi forgalomból származott.²⁰ Ezzel szemben a 2020-ban kezdődő járványidőszak előtti utolsó évben ezek az értékek 23% és 33% voltak.²¹ Majd, a lezárások idején a belföldi vendégek aránya már majdnem elérte a 90%-ot, míg az általuk eltöltött éjszakák pedig a 85%-ot,²² azaz közel 30 év alatt a hazai és nemzetközi turizmus aránya megfordult a balatoni desztinációban.

Azonban érdekes eredményeket kapunk, ha ezeket az adatokat összevetjük az előző alfejezetben bemutatott országos folyamatokkal. A 4. ábra mutatja a már külön ismertetett adatsorok szintézisét.

4. ábra: A balatoni és országos adatok összevetése (1988-2021)

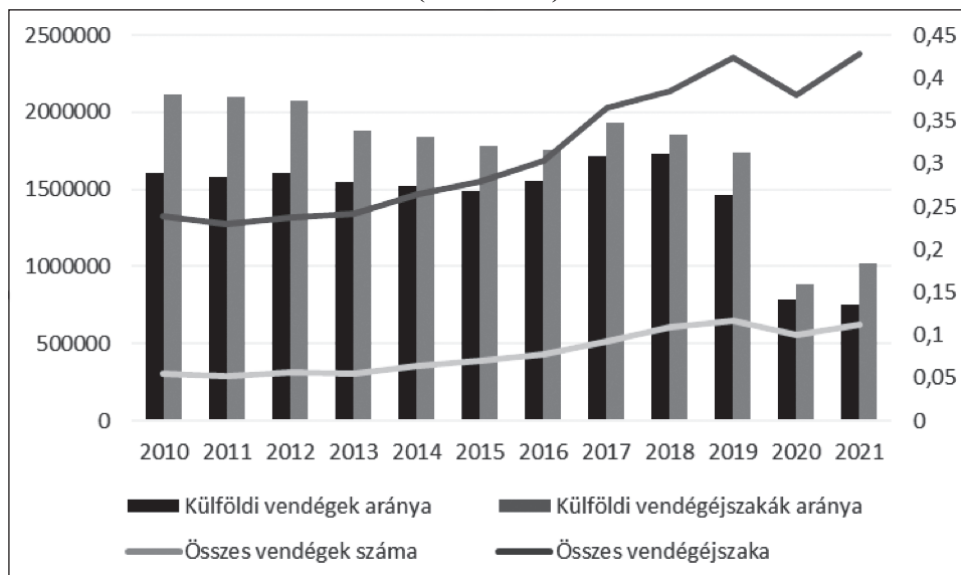
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 1988-2021 alapján saját szerkesztés (2024)

1990 után mindegyik adatsorban csökkenő tendencia látszik, azonban az országos arányok esetében 2005-től kezdődően stagnálás, illetve néhol növekedés észlelhető. Ezzel szemben a tó régiójában regisztrált adatok végig csökkenést mutatnak. Ez is igazolja az előzőekben már megfogalmazott következtetést, hogy a Balaton térségében lezajlott változások nincsenek párhuzamban az országos folyamatokkal.

Az egyéb szálláshelyek esetében a statisztikai adatszolgáltatásban történt módszertani változtatások miatt nem áll rendelkezésemre a vizsgált időszak teljes hosszában összehasonlításra alkalmas idősor, így itt a 2010 és 2021 közötti periódust

tudtam csak elemezni. Az 5. ábra mutatja Balaton-régióban az egyéb szálláshelyeken regisztrált külföldi vendégek és vendégéjszakák arányát, illetve az összesített adatokat. Míg a régió teljes vendégforgalmában egy növekvő tendencia látszódik (kivéve 2020), addig a külföldiek arányában inkább stagnálást, néhol csökkenő változást láthatunk mindkét változó esetében.²³

5. ábra: Az egyéb szálláshelyek vendégforgalma a Balaton-régióban (2010-2021)

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés (2024)

Tehát a kereskedelmi szálláshelyeken végbement változásokat erősítik az egyéb szálláshelyek adatai is. A tó desztinációjában sokkal nagyobb mértékű és időben is kitartóbb csökkenést látunk a külföldi turisták és az általuk eltöltött vendégéjszakák számában, mint az összevont hazai adatokban. Míg a Balaton-régióban az elmúlt közel 30 évben megfordult a belföldi és külföldi turizmus aránya, addig az országos adatokban nem látható ilyen szintű csökkenés, ott napjainkban (kivéve COVID-időszak) kb. fele-fele arányban oszlik meg a kereslet a magyar és a külföldi turisták között az 1990-es 40%-60% körüli rátához képest. A kereslet összetétele ugyanakkor megváltozott, más piaci igényeket kell már kielégíteni, mint 1990 előtt. A következőkben megvizsgálom, hogy mennyiben sikerült alkalmazkodnia a kínálatnak az új vendégkörök igényeihez, vagyis sikerült-e a Balaton turizmusát modernizálni, fókuszálva a megfelelő szálláshelyek fejlesztésére? Úgy vélem, ezen átalakulások szükséges feltételei annak, hogy régióban újra nőni tudjon a nemzetközi turizmus aránya.

5. A turisztikai kínálat fejlesztése 1990 után

A tömegturizmusnál bővebben írtunk arról, hogy a balatoni turisztikai infrastruktúra és szálláshelykínálat igencsak elmaradott volt a nyugati országokhoz képest a rendszerváltás idején. Az infrastruktúra esetében fontos megjegyezni, hogy annak hiányosságai miatt (pl.: elégtelen szennyvízcsatorna-hálózat a településeken) számos olyan probléma is felmerült, amely a természeti környezetet is veszélyeztette. Az ilyen irányú fejlesztések nem képezik szervesen jelen cikk tárgyát, de röviden fontosnak tartom megemlíteni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1993-ig több riasztást és tájékoztatót is kiadott, amely ezekre a veszélyekre hívta fel a figyelmet, illetve megoldási javaslatokat fogalmazott meg rájuk. Azt mondhatjuk, hogy az 1990-es években valóban elkezdtek a természeti környezet megmentéséért elengedhetetlen folyamatok végrehajtását. Ezek eleinte alapközmű és infrastruktúra-fejlesztések voltak (pl.: szennyvízcsatornázás), majd a 2010-es években egyre inkább a fenntartható irányvonal nyert teret magának.²⁴

Fontos megjegyezni, hogy a rendszerváltás előtti utolsó években, illetve az azt követő évtizedben az egyik legsúlyosabb probléma, amely gátolta a Balaton-régió egységként való kezelését és következetes fejlesztését az a tény, hogy a tó közigazgatásilag több szervezethez tartozott, mondhatni „gazdátlan” volt.²⁵ Ugyan 1979-ben lehatárolták már a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetet, azonban ekkor még nem tekintettek rá önálló fejlesztési régióként. Az 1904-ben alapított Balatoni Szövetség a szocializmus utolsó évében, 1989-ben újra megkezdte működését. 1993-ban alapították meg a Balaton Regionális Tanácsot, amely a korábban lehatárolt Kiemelt Üdülőkörzet infrastrukturális változásait irányította és felelős volt a térség környezetének védelméért és megőrzéséért. A Tanács létrehozása a kormány, a helyi önkormányzatok és egyéb szakmai szervezetek közös munkájának eredménye volt, azonban a sikeres működéséhez hiányzott a megfelelő jogi és anyagi háttér, így hamar megszűnt. Hasonló célokkal alapították meg 1996-ban a Balatoni Turisztikai Kht-t, amely végül élettartamban is követte elődjét. Ugyanebben az évben a Szövetség javaslatára kineveztek egy államtitkárt a balatoni ügyek koordinálására, illetve önálló fejlesztési régióvá nyilvánították a Kiemelt Üdülőkörzetet az akkori területfejlesztésről és –rendezésről szóló törvény alapján. A stratégiai irányítására létrehozták a Balatoni Fejlesztési Tanácsot (BFT), majd 2000-ben az operatív feladatok ellátására a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Kht-t. A szándék egyértelmű volt: olyan intézményi háttér kialakítása, amely lehetővé teszi a balatoni desztináció egységként való kezelését. Az akkori üdülőkörzetbe 3 nagy régió, 14 statisztikai kistérség, 3 megye 164 települése tartozott bele. Ebből is látható, hogy az egységes irányvonal megvalósítása több problémába is ütközött. Az 1990-es években a regionális szervezetek rendszere állandó változásokon ment át, így nem tudtak valódi, hosszú távú eredményeket elérni.²⁶

Úgy vélem, a Balaton nemzetközi turisztikai keresletében lezajlott változások okai szoros összefüggésben állnak a szálláshelykínálat helyzetével és annak fejlődési folyamatával, ezért így a következőkben erre fókuszálok.

5.1. A balatoni szálláshelykínálat átalakulása

A rendszerváltás után a szálláshelyek kapcsán adódott a kérdés, hogy mi lesz a sorsa a sok állami tulajdonban, rossz állapotban lévő üdülőknek, illetve a már 1990 előtt megkezdődött szállodaépítések²⁷ tudnak-e folytatódni, ezzel bővítve a kereskedelmi turizmus szálláshelykínálatát és lehetőséget teremtve a nyugati igények kiszolgálására. A piacgazdaság első éveiben, a privatizáció során az addigi szakszervezeti üdülőket felvásárolták és felújították, vagy épp az enyészetté váltak. A senkiföldjévé vált, egykori széles munkástömeget kiszolgáló vállalati nyaralók hagyatéka még napjainkban is sok településen fellelhető. A tömegturizmus éveiben a Balaton egy kb. 4-6 hetes főszezonnal bíró²⁸, de összességében kb. 8-10 hetes desztináció volt, így a szálláshelyek nagy része nem volt összkomfortos, legtöbbjük csak a nyári hónapokban volt igénybe vehető. Azonban már az 1993-as fejlesztési terv is kitért rá, hogy a turisztikai kereslet időbeli koncentrációját mérsékelni szükséges és első lépéseként, egyben feltételeként, át kell alakítani a kínálatot. Ennek egyik eszköze a régióban olyan szálláshelyek építése, amelyek lehetővé teszik az egész éves vendégforgalmat. Javasoltak olyan turisztikai termékeket is (vitorlás-, horgász-, kerékpáros-, borturizmus), amelyekhez az attrakciók részben már adottak voltak a térségben, és a nyári hónapokon kívül is keresletet tudtak generálni a tó körül.²⁹ Ezen céloknak megfelelően lassan, de elkezdtek megjelenni a magasabb minőséget képviselő, egész évben működő szállodák.

A 2. táblázat mutatja a Booking.com adatbázisa alapján a partmenti települések három-, négy- és ötszillagos hoteljeit. A kutatás során az alábbi szempontok szerint szűrtem az adatbázist:

- nyitva tartás: őszi és téli hónapokban is;
- település lakossága 4.500 főnél magasabb.

Az előzőeket kiegészítve megjegyzem, hogy ugyan a népességi kritériumnak megfeleltek, de a táblázatba mégsem került be Balatonboglár és Balatonfüzfő, mert ezeken a településeken nincs minősített szálloda. Viszont megjelenik Tihany, Badacsonytomaj és Szántód, mert a 4500 főnél alacsonyabb lakosságszámuk ellenére is rendelkeznek magasabb minősítésű kereskedelmi szálláshellyel.

A táblázatot megvizsgálva látható, hogy a legmagasabb kategóriába tartozó hotelek térben koncentráltan helyezkednek el: a déli és északi parti „fővárosok” mellett Szántódon található még egy, amely 2023-ban nyílt meg.³⁰ Illetve jelenleg is zajlik Balatonfüreden egy új ötszillagos hotel, a Le Méridien resort kivitelezése, amely várhatóan 2025-ben fogadja majd az első vendégeket.³¹ Hasonló a helyzet a négycsillagos szállodák esetében is, amelyek mintegy 70%-a szintén Siófokon és Füreden található. De a maradék 30% térben már jobban eloszlik,

4 településen találhatóak. A legalacsonyabb kategóriába tartozó hotelek térbeli elhelyezkedése a legegyszerűsebb. A számok bizonyítják, hogy az elmúlt kb. 30 évben valóban beindult a minőségi kereskedelmi szálláshelyfejlesztés a Balaton körüli településeken. Ezzel szemben az egyéb szálláshelyek kapacitása (férőhely alapján) csökkent 2010 és 2021 között. Míg 2010-ben közel 122.000 férőhely várta a turistákat a tó régiójában az egyéb szálláshelyeken, addig 2021-ben már 14%-kal csökkent a kínálat.³² Itt fontos ismét megjegyezni, hogy a magán- és egyéb szálláshelyek esetében nem áll rendelkezésünkre a teljes időszakra, azaz 1990-től kezdődően adatsor, így az, hogy az utóbbi években csökkent ezen szállástípusok kapacitása nem jelenti azt, hogy a rendszerváltás előtti időszakhoz képest is szűkebb a kínálat. Továbbá, nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy gyakran ezeket a szálláshelyeket feketén üzemeltetik, azaz nem részei a hivatalos turisztikai adatszolgáltatásnak.

2. táblázat: A Balaton-régió minősített szállodái

	Balaton-almádi	Balaton-füred	Balaton-lelle	Badacsonytomaj	Fonyód	Keszthely	Siófok	Szántód	Tihany
Háromcsillagos szállodák és apartmanhotelek	0	4	2	0	1	5	3	0	2
Négycsillagos szállodák és apartmanhotelek	1	6	0	1	0	3	10	0	2
Ötcsillagos szállodák és apartmanhotelek	0	2	0	0	0	0	4	1	0

Forrás: Booking.com adatbázis alapján saját szerkesztés (2024)

Összességében azt mondhatjuk, hogy a kínálat elkezdett bővülni a modern igények kiszolgálása és a szezonális mérséklése érdekében magasabb minőségű kereskedelmi szálláshelyekkel, de ezek térbeli koncentrációja még mindig jelentős, amely magával hozza azt a problémát, hogy a vendégforgalom időbeli allokálásának tárgyi feltételei csak bizonyos településeken adóttak. Illetve felvetődik a kérdés, hogy amennyiben a kínálat bővül nyugati keresletnek is megfelelő szálláshelyekkel, akkor miért nem tud ismét nőni a külföldi vendégek aránya a régióban.

Amikor a nemzetközi turizmus változásait vizsgáljuk, akkor nem szabad figyelmen kívül hagyni a turisztikai vendégforgalomba nem beleszámító vendégeket sem. Azaz, a rendszerváltás után a külföldieknek a kereskedelmi és egyéb szálláshelyek mellett egyre több lehetősége nyílt más módon is eltölteni egy hétvégét

vagy akár egy hetet a Balatonnál. Például egyre többen kezdtek saját ingatlant vásárolni. Erről 2016 óta van folyamatos nyilvántartás, amelyből kiderül, hogy 2021 óta Somogy és Zala vármegyében nő a külföldi lakásvásárlók aránya. 2023 októbere és decembere között minden 5. lakásvásárló nem magyar személy volt a két vármegyében.³³ Az ilyen ingatlanvásárlásoknak is van „elszívó ereje” a valódi turisztikai forgalomból, tekintve, hogy sok külföldi vendégül látja itt családtagjait, barátait is, akik így nem (feltétlen) jelennek meg a turisztikai statisztikákban. Illetve ismét felhívjuk a figyelmet a szocializmusban elterjedt és még ma is élő „Zimmer Frei-modell” következményeire. Tehát, a nemzetközi forgalom visszaesése nem vitatható a Balaton régiójában, viszont annak tényleges mértékét nehéz számszerűsíteni a hiányos adatszolgáltatások miatt. Fontos azt is belátni, hogy önmagában a magasabb minőséget képviselő szállodák nem fogják tudni felvenni a versenyt a tengerparti desztinációkkal, vagyis szükséges az olyan turisztikai termékek fejlesztése és a Balaton-imázsba való beépítése, amelyek nem csak a nyári hónapokban jelentenek vonzerőt a turistáknak.

6. Összegzés

A rendszerváltást követően jelentős mértékben csökkent a nemzetközi turizmus a Balaton régiójában. Mondhatni megfordult a belföldi és külföldi turisták, illetve az általuk eltöltött éjszakák aránya a desztinációban. Míg a 2000-es évektől az országos átlag stagnál, addig a Balaton-parti turizmus esetében további csökkenés figyelhető meg. A csökkenő tendencia néhány évtől eltekintve állandó a tó térségében, szemben az országos adatokkal, ahol napjainkban kb. 50-50%-ban oszlik meg az arány a hazai és nemzetközi vendégek között.

A külföldi vendégforgalom összetételét tekintve az átalakulás viszonylag később jelentkezett, mint a mennyiségi változás: a rendszerváltást követő bő másfél évtizedben továbbra is a volt szocialista országok, illetve Németország jelentette a legfontosabb piacot, azonban 2008-tól megjelentek más nyugati országok is és nőtt az arányuk a TOP5 küldő országok listájában. Azaz, napjainkban a Balatonnak is már a modern, nyugati igényeket kell kiszolgáltatnia, amihez elengedhetetlen a kínálat fejlesztése.

A rendszerváltás után, alkalmazkodva a megváltozott keresleti igényekhez, új szálláshelyek jöttek létre a Balaton partján. Egyre több az egész évben nyitva lévő 3, 4 és 5 csillagos szálloda a településeken, ezzel is megalapozva az „Egész éves Balaton” koncepciót. Azonban ezek elhelyezkedése korántsem egyenletes, így a szezonális mérséklése csak bizonyos településeken lehetséges, illetve míg a magas minőséget képviselő kereskedelmi szálláshelyek száma és kapacitása nő a tó térségében, addig az egyéb szálláshelyek férőhelye csökkent az elmúlt kb. 10 évben. Fontos megemlíteni, hogy ebben a csökkenésben az is közre játszhat, hogy ezen szálláshelyek gyakran feketén üzemelnek és nem jelennek meg a statisztikákban az adófizetés megkerülése végett.

Érdekes jelenség, hogy ugyan a szálláshelykínálat igazodik az új keresleti igényekhez, de továbbra is csökken a külföldi vendégek száma a tó körül. Az előző „Zimmer Frei” jelenség mellett ismét kiemeljük azokat az 1990 után megjelent lehetőségeket, amelyek nem tartoznak bele a turisztikai adatszolgáltatásba: saját ingatlanvásárlása, családtag vagy barát ingatlanjában eltöltött, nem hivatalos vendégéjszakák. Azaz, az vitathatatlan, hogy a rendszerváltás után az addigi, főként külföldiek számára vonzó desztinációból a Balaton egy főként hazai turisták által látogatott helyszín lett, de a változások valódi mértékét nehéz számszerűsíteni, mert a statisztikákból sok minden kimarad.

JEGYZETEK / NOTES

- 1 Kaposi Zoltán (2002): Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Dialóg Campus. Budapest-Pécs. 335–337. old.
- 2 Kanyar József (1988): Boglárlelle fürdőkultúrájának történetéből. In. Laczkó András (szerk.): Boglárlelle. Boglárlelle Városi Tanács V.B. Boglárlelle. 475–506. old.
- 3 Rátz Tamara (1999): A turizmus társadalmi-kulturális hatásai. (PhD-disszertáció). BKE. Budapest. 69. old.
- 4 Marton István (2013): A Balaton régió fejlődése: A regionális gondolkodás és a turizmus fejlődésének összefüggései a Balaton térségében. Acta Scientiarum Socialium. 16/39. szám. 161–179. old.
- 5 Romsics Ignác (1999): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest. 509. old.
- 6 Wilhelm Réka – Kaposi Zoltán (2024): After Mass Tourism... The Transformation of Tourism at Lake Balaton in The Last Thirty Years. University of Tuzla. Tuzla (megjelenés alatt)
- 7 Kaposi (2002) 387–388. old.
- 8 Glázer Tamás (2021): Hotelek futószalagon. A siófoki szállodagyár és a magyar panel-építészet története. Budapest. 116–122. old.
- 9 Marton (2013) 170. old.
- 10 Rátz (1999) 71. old.
- 11 Központi Statisztikai Hivatal (1990): Statisztikai Évkönyv 1989. Budapest. 193. old.
- 12 Gertig Béla (1980): A Balaton helye és szerepe Magyarország idegenforgalmában. 410. old. In. Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 11. Kaposvár. 393–438. old.
- 13 Buday-Sántha Attila (2007): A Balaton-régió fejlesztése. Development Issues of the Balaton Region. Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt. Budapest.
- 14 Központi Statisztikai Hivatal (1990) 193. old.
- 15 Központi Statisztikai Hivatal (2020): Magyar Statisztikai Évkönyv 2019. Budapest. 365. old.
- 16 Központi Statisztikai Hivatal (2022): Magyar Statisztikai Évkönyv 2021. Budapest. 385. old.
- 17 Központi Statisztikai Hivatal (1989-2022): Magyar Statisztikai Évkönyv. Budapest.
- 18 Központi Statisztikai Hivatal (1990) 193. old.
- 19 Központi Statisztikai Hivatal (2022) 385. old.
- 20 Központi Statisztikai Hivatal (1990) 193. old.
- 21 Központi Statisztikai Hivatal (2020) 365. old.
- 22 Központi Statisztikai Hivatal (2022) 385. old.
- 23 <https://statinfo.ksh.hu/Stainfo/QueryServlet?ha=GJ2A02>
- 24 Wilhelm Réka (2024): A Balatoni turizmus változásai az elmúlt három évtizedben. Közép-Európai Közlemények. 2024/1. szám. (megjelenés alatt)

- 25 Lengyel Márton (1994): A Balaton Turizmus Fejlesztési Koncepciója. III. A megvalósítás feltételei. Kereskedelmi Szemle. 35. évf./7. szám. 20–28. old.
- 26 Buday-Sántha Attila (2007) alapján
- 27 Glázer (2021) 116–122. old.
- 28 Lengyel (1994) 22. old.
- 29 Buda-Sántha (2007) alapján
- 30 <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/megnyilt-az-otcsillagos-movenpick-balaland-resort-szantodon-1186050>
- 31 <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/otcsillagos-szallodakomplexum-epul-balatonfureden-225-milliard-forintbol-1187020>
- 32 <https://statinfo.ksh.hu/Stainfo/haViewer.jsp>
- 33 <https://www.penzcentrum.hu/otthon/20240527/kiderullt-az-igazsag-amiroi-kevesen-beszelnak-tenyleg-felvasaroljak-a-balatont-a-kulfoldiek-1151388>

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

Könyvek és tanulmányok

- Buday-Sántha Attila (2007):** A Balaton-régió fejlesztése. Development Issues of the Balaton Region. Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Zrt. Budapest. 204. o.
- Gertig Béla (1980):** A Balaton helye és szerepe Magyarország idegenforgalmában. 410. old. In: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 11. Kaposvár. 393–438. old.
- Glázer Tamás (2021):** Hotelek futószalagon. A siófoki szállodagyár és a magyar panelépítészeti története. Budapest.
- Kanyar József (1988):** Boglárlelle fürdőkultúrájának történetéből. In: Laczkó András (szerk.): Boglárlelle. Boglárlelle Városi Tanács V.B. Boglárlelle.
- Kaposi Zoltán (2002):** Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Dialóg Campus. Budapest-Pécs.
- Központi Statisztikai Hivatal (1990):** Statisztikai Évkönyv 1989. Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2020):** Magyar Statisztikai Évkönyv 2019. Budapest.
- Központi Statisztikai Hivatal (2022):** Magyar Statisztikai Évkönyv 2021. Budapest.
- Lengyel Márton (1994):** A Balaton Turizmus Fejlesztési Koncepciója. III. A megvalósítás feltételei. Kereskedelmi Szemle. 35. évf./7. szám. 20–28. o.
- Marton István (2013):** A Balaton régió fejlődése: A regionális gondolkodás és a turizmus fejlődésének összefüggései a Balaton térségében. Acta Scientiarum Socialium. 16/39. szám. 161–179. old.
- Rátz Tamara (1999):** A turizmus társadalmi-kulturális hatásai. (PhD-disszertáció). BKE. Budapest.
- Romsics Ignác (1999):** Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest.

Wilhelm Réka (2024): A Balatoni turizmus változásai az elmúlt három évtizedben. Közép-Európai Közlemények. 2024/1. szám. (megjelenés alatt)

Wilhelm Réka – Kaposi Zoltán (2024): After Mass Tourism... The Transformation of Tourism at Lake Balaton in The Last Thirty Years. University of Tuzla. Tuzla (megjelenés alatt)

Internetes források

Booking.com <https://www.booking.com/>

KSH. Üzleti célú egyéb szálláshelyek kapacitása 2010- <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

KSH. Üzleti célú egyéb szálláshelyek vendégforgalma 2010 - <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/QueryServlet?ha=GJ2A02>

MTI. Megnyílt az ötszallagos Mövenpick BalaLand Resort Szántódon <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/megnyilt-az-otcsillagos-movenpick-balaland-resort-szantodon-1186050>

MTI. Ötszallagos szállodakomplexum épül Balatonfüreden <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/otcsillagos-szallodakomplexum-epul-balatonfureden-225-milliard-forintbol-1187020>

Pénzcentrum. Kiderült az igazság, amiről kevesen beszélnek: tényleg felvásárolják a Balatont a külföldiek. <https://www.penzcentrum.hu/otthon/20240527/kiderultt-az-igazsag-amiro-kevesen-beszeln-tenyleg-felvasaroljak-a-balatont-a-kulfoldiek-1151388>